

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР
ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ СВІТИ НАПН УКРАЇНИ

ГРИГОРІЙ ВАСЯНОВИЧ – СИН СПІВУЧОГО ПОЛІССЯ

до 70-річчя від дня народження

Львів
«СПОЛОМ»
2015

Рекомендовано до друку вченою радою Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
15 квітня 2015 року, протокол №4.

Рецензенти:

Рибалка Валентин Васильович – доктор психологічних наук, професор;

Сікорський Петро Іванович – доктор педагогічних наук, професор.

Упорядник – С. М. Вдович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Григорій Васянович – син співучого Полісся : до 70-річчя від дня народження / упоряд. С. М. Вдович. – Львів : СПОЛОМ, 2015. – 375 с.

У ювілейному збірнику розкрита наукова, творчо-поетична та громадська діяльність доктора педагогічних наук, професора, директора Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, знаного науковця в галузі теорії та методики професійної освіти, філософії, педагогіки та психології.

<i>Валентин Рибалка</i>	
Соціально-психологічні засади побудови сучасного громадянського суспільства як основи морально-політичного розвитку, єдності та прогресу української держави	281
<i>Олена Отич</i>	
Ідентичність особистості в суспільстві граничного буття	291
<i>Андрій Литвин</i>	
Оптимізація професійної підготовки: методологія науково-педагогічного пошуку	300
<i>Лариса Зданевич</i>	
Принцип природовідповідності в духовному становленні та розвитку особистості	307
<i>Лариса Руденко</i>	
Гносеологічний аспект комунікативної культури фахівців сфери обслуговування	313
<i>Людмила Марцева</i>	
Використання нових технологій навчання як фактор підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців радіотехнічного профілю	319
<i>Юрій Сурмяк, Ліліана Кудрик</i>	
До питання взаємодії міліції і закладів освіти у правовій просвіті молоді (теоретико-методичний аспект)	327
<i>Анна Волощук</i>	
Методична культура як обов'язкова умова формування компетентного вчителя іноземної мови	340
<i>Леся Потапкіна</i>	
Роль освіти у формуванні інноваційно активної особистості	344
<i>Валерій Соловійов</i>	
Потенціал фізичної культури в підготовці студентів ВНЗ до професійної діяльності	348
<i>Юлія Колісник-Гуменюк</i>	
Моральність як основний фактор формування особистості фахівця	354
<i>Лариса Кубська</i>	
Використання ІКТ як мотивація підвищення ефективності управління ПТНЗ	361

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПОШУКУ

Cogito ergo sum (Мислю, отже існую).

Рене Декарт, «Засади філософії»

Змістовні теоретико-методологічні праці професора Г. П. Васяновича спонукають нас до уважного вивчення концептуальних засад науково-педагогічного пізнання, заглиблення в питання, сутність яких дозволяє науковцям і педагогам-практикам переосмислити найрізноманітніші компоненти освітньої діяльності – від методології до прийомів і засобів навчання та виховання. Вчений наголошує, що педагогіка «вимагає чіткого і послідовного визначення та дотримання методологічних основ її функціонування...» [2, с. 9]. Освітні проблеми, зазвичай, багатоаспектні, тому науковці, приступаючи до аналізу проблеми, мають виокремити провідні ідеї, методи її вивчення та вирішення в педагогічній площині, враховуючи і використовуючи найвагомійші результати та досягнення попередників. Так, науково-методологічною основою розвитку педагогічної науки є провідні ідеї, принципи та положення сучасної філософії освіти в її поліфункціональному виявленні: онтологічному, епістемологічному, антропологічному, етичному, герменевтичному, аксіологічному, акмеологічному, когнітологічному, синергетичному й інших контекстах [1, с. 7].

Методологічні проблеми науково-педагогічних досліджень розглянуто у працях Ю. К. Бабанського, С. Я. Батишева, В. П. Безпалька, А. П. Беляєвої, Б. С. Гершунського, М. О. Данілова, В. І. Загвязінського, Т. А. Ільїної, А. В. Коржуєва, В. В. Краєвського, Н. В. Кузьміної, М. І. Махмутова, І. Я. Лернера, Б. Т. Ліхачова, О. М. Новікова, В. А. Попкова, В. М. Садовського, М. М. Скаткіна, В. О. Сластьоніна, Г. П. Щедровицького, Е. Г. Юдіна та ін. Значний внесок у розвиток педагогічної методології зробили українські вчені В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, Г. П. Васянович, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, М. Є. Євтух, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, Н. Г. Ничкало, О. В. Сухомлинська та ін.

Продовжуючи вивчення різних рівнів методології педагогічних досліджень, особливостей відповідних процедур наукового пошуку, а також аналіз сучасних підходів та змісту поняття «педагогічна умова», його ролі та місця в методології психолого-педагогічних досліджень [6], у цій статті ми спробуємо розглянути, як корелюють напрями, функції, структурні складові, принципи організації (удосконалення) навчального процесу, як вони проектуються на педагогічні умови, запропоновані дослідником.

Виходячи з необхідності забезпечення практичної спрямованості, значущості та корисності (економічного ефекту) будь-якого, у тому числі фундаментального дослідження в галузі теорії та методики освіти, вважаємо можливим стверджувати, що сутнісною метою науково-педагогічної роботи завжди є підвищення якості навчання та/або ефективності досліджуваної освітньої системи (явища). Обґрунтування належних педагогічних умов є лише одним із завдань, як правило, провідних, наукового пошуку, спрямованих на досягнення цієї мети. Водночас підвищення якості й ефективності навчання пов'язане, зазвичай, із реформуванням, модернізацією або оптимізацією освітнього процесу. Не зупиняючись детально на аналізі та порівнянні сутності цих категорій у педагогічній площині, зазначимо, що найбільш доступною для дослідника та доцільною з практичної точки зору є саме оптимізація навчання.

Принцип оптимальності, який увів у педагогіку відомий розробник теорії освіти Ю. К. Бабанський, вимагає, щоб навчальний процес досягав рівня функціональності, найвищого для певної ситуації [8, с. 237]. Оптимальність «висуває вимоги розумності, раціональності, почуття міри в застосуванні всіх елементів навчального процесу... він закликає до максимально можливих результатів при мінімально необхідних витратах часу та зусиль» [8, с. 220]. Теорія оптимізації, спрямована на постійне оновлення й удосконалення навчально-виховної діяльності, за Б. С. Гершунським, виходить із цілісного розгляду об'єкта оптимізації (освітнього процесу), потребує системного підходу до обґрунтування всіх елементів цього об'єкта в єдиному циклі пошуку та реалізації освітньої інновації та враховує реальні умови впровадження теорії в сучасну педагогічну практику [4, с. 96].

Ю. К. Бабанський зазначає, що до кожного з основних компонентів освітнього процесу (завдання, зміст, методи стимулювання, організації навчальної діяльності та контролю, засоби, форми, педагогічні умови, діяльність педагогів та учнів, а також результати навчання), як і до процесу в цілому, повинні бути висунуті певні основоположні вимоги, які є принципами навчання. За такого підходу послідовність принципів стає чіткою та конкретною, підвищується їх значення для безпосереднього використання [8, с. 162]. Зауважимо, що дидактичні принципи, зазвичай, виводять, за педагогами-класиками, із закономірностей навчання.

Продовжуючи свою думку, вчений наполягає, що з принципів дидактики логічно випливають способи оптимізації навчання. Якщо виходити з таких міркувань, розроблені способи стають «не довільними практичними рекомендаціями, а науково обґрунтованою категорією дидактики,

хоча і більш конкретною, ніж категорії принципів і закономірностей навчання» [8, с. 249]. Беручи до уваги це твердження і поставивши завдання розробити чіткі напрями вдосконалення професійної підготовки, а також відповідні організаційно-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу в навчальних закладах професійної освіти, ми виходимо саме з цілісності освітнього процесу, яка передбачає єдність його основних компонентів: змістового, організаційно-проектувального, психологічно-мотиваційного, операційно-процесуального, контрольного-оцінювального, організаційно-управлінського та ін. Взятши до уваги, що окремі з них лежать в одній площині, можемо визначити основні **напрями оптимізації** професійної підготовки: змісту навчання; форм, засобів, методів і технологій навчання; навчальної, виховної та виробничої діяльності педагогів і студентів; організації та управління освітнім процесом.

Проаналізувавши ці напрями, можемо уточнити **функції оптимізації**, які відповідатимуть кожному з напрямів (наприклад: удосконалення змісту освіти; проектування продуктивних технологій; інтенсифікація педагогічної взаємодії; інтегрування ЗУН, вироблених якостей і набутого досвіду), і після цього перейти до виокремлення **структурних складових** оптимізації навчання: координаційної, проектувальної, процесуальної й організаційної [9], які теж відповідатимуть певним напрямам. Безперечно, кожен дослідник обґрунтовано обирає ті напрями (напрямы), функції, складові, які потребують найбільшої уваги в обставинах того чи іншого навчального закладу ц освітнього процесу, що є об'єктом його дослідження.

Вочевидь, уже на основі визначених напрямів, функцій і структурних складових оптимізації професійної підготовки з урахуванням закономірностей і принципів навчання (загальнодидактичних і професійної освіти) доцільно розробляти способи оптимізації. Їх можна, на наш погляд, інтерпретувати як часткові (специфічні) принципи професійної підготовки, спрямовані в нашому випадку на оптимізацію освітнього процесу.

Наступним кроком є найбільш відповідальний момент психолого-педагогічного дослідження – обґрунтування **педагогічних умов** – комплексу спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників. Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють усебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і профе-

сійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій [6, с. 28-29].

На думку більшості дослідників, педагогічні умови певним чином піддаються регулюванню, підвищують, а в разі відсутності чи неповноти – утруднюють, знижують ефективність педагогічної взаємодії. Однак викладені умови стосуються переважно лише окремих сторін навчання. Крім того, обґрунтовані умови часто є занадто загальними, не мають вираженої спрямованості на специфіку навчального закладу, особливості певного виду підготовки, профіль майбутніх фахівців. При цьому спостерігаються істотні розбіжності в розумінні суті педагогічних умов. Унаслідок цього їх обґрунтування найчастіше зводиться, на жаль, до простого емпіричного узагальнення [3, с. 6].

Погоджуємося, що реалізація педагогічних умов – це, по суті, планомірна робота з уточнення закономірностей навчального процесу, яка забезпечує можливість перевірки результатів науково-педагогічного дослідження (Б. В. Купріянов, С. А. Диніна та ін.) [5, с. 101-104]. Розвинемо цю тезу, зазначивши, що виділені педагогічні умови, очевидно, мають корелювати з визначеними дослідником специфічними принципами. Лише в цьому випадку вдасться забезпечити їх необхідність і достатність. Відповідно до викладеного **організаційно-педагогічні умови оптимізації** доцільно обґрунтовувати саме за визначеними в кожному конкретному випадку **специфічними принципами оптимізації**. Окрім того, **методику оптимізації** дослідникам теж доцільно будувати на основі виділених принципів і з огляду на впровадження та реалізацію теоретично обґрунтованих умов.

Аналіз усього комплексу елементів оптимізації професійної підготовки показує, що напрями, структурні складові, принципи оптимізації професійної освіти й організаційно-педагогічні умови, на які вони проєктуються, строго корелюють. При цьому кожен елемент запропонованої інновації певним чином стосується й інших елементів цього процесу, так само, як кожен спосіб оптимізації навчання опирається, як правило, не на один, а на декілька взаємопов'язаних принципів навчання [8, с. 250-251]. Зокрема можна прослідкувати перехресні зв'язки практично всіх функцій і структурних складових оптимізації.

Безперечно, ми не претендуємо на цілковиту довершеність і не абсолютизуємо запропонований підхід. Багато дослідників і педагогів-практиків вдало обґрунтовують умови, відштовхуючись від аналізу психолого-педагогічної літератури, досвіду роботи навчальних закладів, власних теоретичних роздумів і результатів констатувального експерименту. Слід також зважати на сутність, призначення, спрямованість, значущість, конкре-

тизованість тощо виділених умов [6, с. 39]. Обґрунтований комплекс педагогічних умов може стосуватися стратегії розвитку певної ланки освіти, освітньої системи певного навчального закладу або стосуватися проектування технології формування окремих компетенцій майбутніх фахівців певного профілю. Однак, якщо педагогічні умови обґрунтовано в цілому правильно, зворотна перевірка, зазвичай, підтверджує, що кожна з умов стосується одного з можливих напрямів удосконалення освітнього процесу та певним чином узгоджується із запропонованими частковими принципами. Якщо науковець достатньо компетентний, інакше бути не повинно, але, прийшовши інтуїтивно до визначення умов, необхідних для вдосконалення освітнього процесу, він неефективно витрачає свій час і зусилля.

Тому, виходячи зі спрямованості педагогічних умов на вирішувану в дослідженні проблему, радимо дослідникам, особливо молодим, розглядати і розв'язувати педагогічні проблеми комплексно, намагатися побачити освітній процес у його цілісності та взаємозв'язках. Виділити необхідні педагогічні умови, визначити та зафіксувати їх сутнісні характеристики можна лише після ґрунтовного теоретико-методологічного аналізу освітньої системи та проведення науково-методичних розробок, спрямованих на виявлення ключових відносин і зв'язків навчально-виховного, навчально-виробничого, організаційно-управлінського й інших процесів і явищ. У цьому контексті звернемо увагу на вельми цікаву та доречну, на наш погляд, структуру системної теорії розвитку професійної освіти О. М. Новікова (чотири ідеї, 13 принципів і 41 умова), у якій для реалізації кожного обґрунтованого принципу запропоновано декілька умов, побудованих за певною класифікацією з конкретним підґрунтям [7].

Сучасне життя суперечливе і непередбачуване. Досвід переконує, що процес формування особистості людини та фахівця відбувається під тиском різноманітних соціальних чинників, оточення, явищ, ситуацій, часто негативних і таких, на які, на відміну від педагогічних умов, ми не маємо впливу. На початку XXI ст. з'явилася надія переходу до керованого інноваційного розвитку, поступового становлення суспільства знань, спрямованого на використання внутрішніх ресурсів, креативного потенціалу кожної особистості. При цьому система освіти покликана гарантувати сталий розвиток та ефективну діяльність соціуму в цілому, кожної ланки освіти та кожного навчального закладу. Для цього мають бути створені організаційно-педагогічні умови, що забезпечать мотивацію молоді до навчання, якісну загальноосвітню та професійну підготовку та швидку адаптацію випускників до трудової діяльності шляхом оптимізації та інтенсифікації освітнього процесу, модернізації закладів

професійної освіти [10, с. 314-315]. На жаль, непросте становище, в якому опинилась Українська держава внаслідок цинічної корупції, попурання злочинцям та відвертої бездіяльності у владних колах, зухвалої іноземної агресії та інспірованого із-зовні сепаратизму, змушують нас доволі скептично дивитися на перспективи швидкого розвитку та піднесення освіти і науки на наших теренах.

Проте це лише підвищує актуальність і значущість науково-педагогічних розробок, спрямованих на вдосконалення діяльності педагогічних працівників. У наших складних реаліях повсякчасних змін і реформувань, часто непослідовних, а інколи відверто непотрібних (а ще гірше – шкідливих), педагогічні умови освітньої практики потребують постійного коригування й удосконалення. Їх реалізація вимагає, окрім іншого, розроблення й упровадження відповідної концепції (програми). Однак, передусім, має бути визначена теоретико-методологічна база, на основі якої виконується всебічний аналіз проблеми, вибудовуються теоретичні та практичні положення, обґрунтовуються концептуальні ідеї, педагогічні умови, розробляються освітні технології, даються методичні рекомендації, пропозиції тощо.

Принагідно хочемо зробити декілька зауважень. Загальновідомим і беззаперечним є твердження, що висновки дослідження повинні відповідати поставленим у роботі завданням. Зрозуміло також, що проблема наукового пошуку, його мета і завдання виходять із суперечностей досліджуваного об'єкта. Водночас невиправданою, на наш погляд, є вимога досягти повної відповідності завдань, які ставить перед собою дослідник, і виявлених суперечностей. Кожне завдання не може чітко присвячуватись розв'язанню певної суперечності, адже: 1) окремі суперечності потребують низки заходів, що мають розглядатися як завдання дослідження; 2) є завдання, які спрямовуються на вирішення одразу декількох суперечностей; 3) у наших реаліях завжди є глобальні суперечності, які ми не в змозі розв'язати, однак це не означає, що науковець повинен їх відкинути та не брати до уваги. Також наголосимо: на жаль, далеко не всі дослідники психолого-педагогічних проблем розуміють, що в експериментальній частині своєї роботи необхідно перевіряти лише один-єдиний аспект – висунуту в обґрунтуванні гіпотезу (або кожен з часткових гіпотез, у випадку складної гіпотези), а не будь-які явища в освітньому процесі, на які вони вважають доцільним звернути свій суб'єктивний погляд.

У цьому контексті вважаємо доцільною запропоновану методологію комплексного підходу до вдосконалення освітньої системи. Сподіваємося, що викладений короткий аналіз сутності та методики науково-педагогічного дослідження на прикладі оптимізації професійної підгото-

вки розкрив хід наукового пошуку, специфіку цього рівня методології науково-дослідної роботи, що допоможе обґрунтувати сукупність необхідних педагогічних умов і перетворити їх у дієву систему продуктивного вирішення різних завдань освітньої практики, вдосконалення роботи навчальних закладів, підвищення якості підготовки фахівців.

1. Васянович Г. Дидактичні засади формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників / Григорій Васянович, Василь Онищенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2014. — № 1. — С. 7—25.
2. Васянович Г. Методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку / Григорій Васянович // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 3. — С. 9—30.
3. Галкина О. В. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Галкина Ольга Владимировна. — Самара, 2009. — 187 с.
4. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика : методология, теория, практика / Борис Семенович Гершунский. — К. : Вища шк., 1986. — 200 с.
5. Куприянов Б. В. Современные подходы к определению сущности категории «педагогические условия» / Б. В. Куприянов, С. А. Дынина // Вестник Костромского гос. ун-та им. Н. А. Некрасова. — 2001. — № 2. — С. 101—104.
6. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин ; Львівський НПЦ ПТО. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 76 с.
7. Новиков А. М. Структура системной теории развития профессионального образования [Электронный ресурс] / А. М. Новиков, Д. А. Новиков // Труды четвертых международных научных чтений, посвященных памяти С. Я. Батышева. Россия, Москва, 18-20 октября 2010 г. — Режим доступа : http://www.anovikov.ru/artikle/str_sys.htm.
8. Педагогіка : учеб. пособие для студентов пед. институтов / под ред. Ю. К. Бабанского. — М. : Просвещение, 1983. — 608 с.
9. Пиралова О. Ф. Теоретические основы оптимизации обучения профессиональным дисциплинам в условиях современного технического вуза : монография [Электронный ресурс] / О. Ф. Пиралова. — М. : Академия Естествознания, 2011. — 195 с. — Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/131>.
10. Профессиональная педагогика : учебник / под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. — Изд. 3-е, перераб. — М. : Ассоц. «Профессиональное образование», 2010. — 456 с.